

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ПЕДАГОГІВ І БАТЬКІВ

У статті автор розкриває психолого-педагогічні особливості педагогів та батьків. Вказує на провідну роль у цій взаємодії навчального закладу, який розширює і розвиває виховні можливості сім'ї, здійснюючи педагогічну освіту, контролює і скеровує сімейне виховання, організовує і спрямовує діяльність громадських та позаосвітніх організацій на активну участь, допомогу сім'ї та навчального закладу, координує їх дії. Ефективність такої взаємодії залежить від належної активності суб'єктів взаємодії, їх психолого-педагогічної грамотності та єдності завдань і цілей.

Ключові слова: педагогічна взаємодія, сімейне виховання, батьки, учні, учнівський колектив, рівні взаємодії.

В статье автор раскрывает психолого-педагогические особенности педагогов и родителей. Указывает на ведущую роль в этом взаимодействии образовательного заведения, расширяет и развивает воспитательные возможности семьи, осуществляя педагогическое образование, контролирует и направляет семейное воспитание, организует и направляет деятельность общественных и внешкольных организаций на активное участие, координирует их действия. Эффективность такого взаимодействия зависит от должной активности субъектов взаимодействия, их психолого-педагогической грамотности и единства задач и целей.

Ключевые слова: педагогическое взаимодействие, семейное воспитание, родители, учащиеся, ученический коллектив, уровни взаимодействия.

The article reveals the psychological and educational characteristics of teachers and parents. Indicates a key role in the interaction of school, which extends and develops the educational possibilities of the family, making teaching education, supervises and directs the family education, organizes and directs the activities of public and extracurricular organizations to actively participate, support of family and school, coordinating their actions. The effectiveness of this interaction depends on the proper activity of subjects interaction of psychological and pedagogical literacy and unity of objectives and goals.

Keywords: pedagogical interaction, family education, parents, students, student group, the level of interaction.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Школа чи інший освітній заклад є найважливішим соціальним інститутом, де прямо і безпосередньо здійснюють виховання дітей та педагогічне управління сімейним вихованням. Єдність виховної діяльності освітнього закладу, сім'ї та громадськості створюється цілеспрямованою систематичною роботою школи, що відповідає сучасним вимогам, які висуваються до освітньої установи, а саме: наукова обґрунтованість, творчий пошук, відповідальність і зацікавленість у результатах сімейного виховання, цілеспрямованість і систематичність формування педагогічної культури батьків.

Кожна освітня установа виконує основну частину виховної роботи: на неї покладаються основні завдання формування гармонійної особистості. Це не применшує ролі сім'ї, а доводить необхідність узгодження дій сім'ї та освітнього закладу. Провідна роль у цій єдності належить саме останньому. Він розширює і розвиває виховні можливості сім'ї, здійснюючи педагогічну освіту, контролює і скеровує сімейне виховання, організовує і спрямовує діяльність громадських та позаосвітніх організацій на активну участь, допомогу сім'ї та освітньому закладу, координує їх дії.

Уся педагогічна діяльність є сукупністю взаємодій на мікрорівні, а, отже, реальний ме-

тод впливу на практичну сторону навчання і виховання, закорінений у психологічному моделюванні та вдосконаленні взаємодії між усіма учасниками цього педагогічного процесу.

Актуальність дослідження феномену педагогічної взаємодії є очевидною хоча б з огляду на те, що від нього значною мірою залежить якість педагогічного процесу, його результативність і ефективність.

Поняття «взаємодія» належить до тих категорій, без яких дуже важко говорити про психолого-педагогічну теорію в її класичному значенні.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Проблема взаємодії вчителів та батьків до 80-их років ХХ ст. залишалася малодосліджуваною вітчизняними та зарубіжними науковцями, а в останні роки визначилася як одна з найбільш актуальних, особливо в ході реформування сучасної школи. Новий зміст програм орієнтується на діалогічну взаємодію всіх учасників навчально-виховного процесу, зокрема активну співпрацю вчителів та батьків, але відсутнє наукове обґрунтування напрямків організації цієї взаємодії. Це обумовлює потребу у виявленні, науковій розробці та апробації ефективних способів організації взаємодії, вивчення психолого-педагогічних особливостей взаємодії вчителів та батьків у навчально-виховному процесі. Розв'язання цієї проблеми започатковано дослідниками країн СНД (Ш. Амонашвілі, В. Виноградов, В. Чередов, Г. Цукерман) та вітчизняними науковцями (Т. Башинська, О. Кіліченко, В. Міляєва, О. Савченко, В. Тименко).

Аналіз психолого-педагогічної літератури переконує, що досліджуються окремі способи чи прийоми взаємодії викладачів і батьків, проте недостатньо розкриваються теоретико-практичні основи психолого-педагогічних особливостей цієї взаємодії.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в теоретичному аналізі психолого-педагогічних особливостей взаємодії викладача з батьками, визначенні окремих психолого-педагогічних правил даної взаємодії та обґрунтуванні чинників її ефективності.

Виклад основного матеріалу. В умовах взаємодії об'єктів живої природи, особливо взаємодії людей, завжди активними є обидві сторони, хоча міра прояву цієї активності різна. Ця ак-

тивність може бути ініціальною або реактивною в контексті дії суб'єкта. Суб'єктність особливо важлива саме для соціальної взаємодії людей. З ініціальної позиції активність може бути перетворюючою або зберігаючою; вона може бути творчою, розвиваючою або руйнівною. З реактивної позиції – тобто з позиції того, на кого здійснюється вплив – може бути виділена активність прийняття або неприйняття, організація дії у відповідь, протистояння небажаному впливу або участь у спільній дії [3].

Слід зазначити, що просто соціальна взаємодія відрізняється від педагогічної. Якщо перша характеризується і стихійними контактами, і спеціально організованим процесом, спрямованим на вирішення професійних завдань, то друга є виключно цілеспрямованою й організованою діяльністю.

Таким чином, головною характеристикою взаємодії сторін у будь-якій системі є активність. Що складніша організація системи, то різноманітніші форми її активності. У людини активність проявляється на всіх рівнях її організації: інтелектуальна активність (висування гіпотез, обробка стратегій, оцінка вхідної інформації і т.ін.), моторно-ефекторна активність (полягає у створенні образу у відповідь на інформацію, отриману від іншого суб'єкта в процесі взаємодії), загальна поведінкова активність (здійснюється на всіх рівнях та у всіх формах взаємодії суб'єктів) [3].

Взаємодія є основою й умовою встановлення найрізноманітніших зв'язків між об'єктами, включаючи причинно-наслідкові, каузальні, основою будь-якої системи. Відповідно, системність також є характеристикою взаємодії.

У взаємодії людей виявляються також і такі важливі її характеристики як усвідомленість і цілеспрямованість. Вони визначають і форми цієї взаємодії, як наприклад, співпраця (у грі, навчанні, праці і творчості, як вищій формі праці) і спілкування.

Педагогічна взаємодія – складний процес, що складається з різних компонентів, найголовніші з яких – дидактичний, виховний і соціально-педагогічний. В основі педагогічної взаємодії лежить співпраця, котра є початком соціального життя людей. Взаємозалежна діяльність людей соціальна за своєю суттю, що потребує спеціальної організації і відіграє дуже важливу роль у людському спілкуванні, в

тому числі у ділових відносинах, партнерських відносинах, прояві етикету чи милосердя.

Проблема психолого-педагогічних особливостей взаємодії вчителя та батьків була предметом дослідження ще у педагогічній спадщині А.С.Макаренка та В.О.Сухомлинського.

В. Сухомлинський працював над створенням комплексного підходу до виховання. Він проаналізував діалектику педагогічного процесу, зокрема, проблему гармонійності виховних впливів, створення і зміцнення єдиної системи виховання, сутність колективу та його виховне значення в розвитку особистості [7].

Зберігає свою актуальність фундаментальне методологічне положення Г. Костюка про те, що виховувати – означає значною мірою проектувати поступове становлення якостей особистості та керувати здійсненням накреслених проєктів [4]. Можливість такого поступового формування якостей особистості відкривається за умов тісної взаємодії вчителя з психологом, вчителя з батьками, вчителя з учнями в процесі спільного планування та здійснення діагностично-корекційної роботи в учнівському колективі.

Система роботи керівництва освітнього закладу, класного керівника чи куратора з сім'єю складається роками шляхом відбору найбільш раціональних форм і методів і має відповідати ряду вимог, таких як:

- цілеспрямованість діяльності всього педагогічного колективу. Немає роботи з батьками взагалі, а є конкретні, нагальні педагогічні проблеми, заради вирішення яких проводяться батьківські збори, читаються лекції, здійснюється індивідуальний підхід до батьків, до родини;
- підвищення професійної кваліфікації, педагогічної культури викладачів. Форми можуть бути найрізноманітнішими: робота секції класних керівників чи кураторів; робота постійного педагогічного семінару «Сімейна педагогіка» або «Удосконалення сімейного виховання» та ін; врахування особливостей міста, мікрорайону, села, виявлення неформальних підліткових та молодіжних груп за місцем проживання, облік неблагополучних сімей і виявлення педагогічної занедбаності дітей; використання передового педагогічного досвіду, узагальнення позитивного досвіду сімейного виховання; педагогічний аналіз роботи, проведеної з батьками;
- вироблення єдиних вимог педколективу до роботи класного керівника чи куратора і ви-

кладача з батьками. Вимоги повинні бути обґрунтованими, правомірними, пред'являтися в тактовній формі;

- формування дієвої громадської батьківської організації [1].

Становлення особистості учня в умовах навчально-виховного процесу не можна розглядати без врахування впливу батьківського виховання. Велика значущість родини у вихованні особистості зумовлена особливостями її впливу – безперервністю, постійністю, тим, що вона виховує не тільки за допомогою безпосереднього виховного впливу, а й на морально-чуттєвому і навіть інтуїтивному рівні, що забезпечує високу ефективність результатів та їх довготривалість.

К. Журба, вивчаючи сучасну українську сім'ю в онтогенезі, доходить висновку, що створення педагогічних умов виховання підростаючого покоління залежить переважно від формування батьками їх ціннісно-сміслової сфери. Класифікуючи типи сімей згідно з переважаючими цінностями, автор виокремлює гармонійний тип сім'ї, яка поєднує в родинній системі виховання загальнолюдський і національний досвід [2]. У гармонійному типі сім'ї «батьки і діти творчо підходять до духовних вчень, по зернині відбираючи духовні знання з філософії, психології, релігії, що в свою чергу позначається і на формуванні особистих сімейних, національних, громадських і загальнолюдських цінностей» [2, с. 14]. Усі сфери життя такої сім'ї пронизані творчою співпрацею, що стимулює самотворення й самовдосконалення кожного її члена, формує умови для розвитку гармонійно розвиненої особистості.

Нині більшість сімей потребує практичної допомоги у процесі виховання підростаючого покоління. Тому педагогічному колективу освітнього закладу необхідно залучати батьків до активної взаємодії, розробляти спеціальні виховні програми, пропагувати психологічні знання, ознайомлювати батьків з віковими особливостями і потребами дітей, наслідками їх ігнорування, створювати осередки на базі освітнього закладу, позаосвітніх та громадських закладів [5].

Успіх такої практичної допомоги сучасній українській сім'ї залежить від ефективної взаємодії вчителів і психологів, вчителів і батьків у забезпеченні гармонійного розвитку особистості, опануванні ними філософських, етичних, психологічних підходів, впровадження систе-

ми навчально-виховних заходів, зокрема – семінарів, лекцій та психологічних тренінгів з батьками.

Перш ніж перейти до характеристики основних форм і методів роботи вчителів з батьками учнів, необхідно зупинитися на виявленні деяких психолого-педагогічних правил їх взаємодії і способах встановлення контактів з родиною:

- в основі роботи школи, вчителів з сім'єю повинні бути дії та заходи, спрямовані на зміцнення та підвищення авторитету батьків, де єдино правильною нормою взаємин буде взаємна повага. Цінність таких відносин у тому, що вони розвивають і у вчителів, і в батьків почуття відповідальності, вимогливості, громадянського обов'язку;

- довіра до виховних можливостей батьків, підвищення рівня їх педагогічної культури й активності у вихованні. Навіть ті батьки, які не мають педагогічної підготовки та високої освіти, з глибоким розумінням і відповідальністю ставляться до виховання дітей;

- педагогічний такт, неприпустимість необережного втручання в життя сім'ї. Педагог нерідко стає свідомо чи несвідомо свідком відносин, які приховуються від сторонніх. Якою б не була сім'я, якими б вихователями не були батьки, викладач повинен бути завжди тактовним, доброзичливим. Всі знання про сім'ю він повинен звертати на утвердження добра, допомоги батькам у вихованні;

- життєстверджуючий, мажорний настрій у вирішенні проблем виховання, опора на позитивні якості дитини, на сильні сторони сімейного виховання, орієнтація на успішний розвиток особистості. Добре відомо, що існують десятки способів вирішення педагогічного завдання, але тільки один з них є вірним в даних конкретних умовах [3].

Встановлення контактів з батьками, з родиною учнів – найбільш вагоме завдання в роботі педагога. Однією з форм встановлення контактів з родиною є відвідування сім'ї школяра. Ця форма дуже добре відома вчителям і батькам, але необхідно зупинитися на двох моментах відвідування. Відвідування сім'ї повинно здійснюватися на запрошення. Отже, не всякий час зручний для візиту педагога. Раптове відвідування вчителя може викликати збентеження, замішання батьків, зайнятих різними справами, порушити тимчасово порядок, затишок.

Встановленню контактів з родиною, батьками сприяє пропаганда сімейного виховання. Радісно і приємно почути добрі слова про себе, про свою дитину. Корисно дізнатися, в яких родинях успішно вирішують завдання виховання, чому виникають помилки. Соціальна психологія показує, що успіх у будь-якому вигляді діяльності завжди оцінюється в порівнянні з іншими людьми і отримує визнання перш за все тоді, коли про це сказано відкрито в присутності інших людей, у даному випадку, батьків. Одна з форм встановлення контактів з батьками – педагогічні доручення. Можна назвати кілька видів педагогічних доручень.

Доручення, що припускають активну виховну позицію, безпосередню роботу з дітьми (індивідуальну, групову, колективну), – керівництво гуртком за інтересами, дитячим клубом або об'єднанням за місцем проживання, спортивною секцією, технічним гуртком; індивідуальне шефство, наставництво і т.ін.

Доручення, що припускають надання організаційної допомоги педагогу, вихователю, – сприяння у проведенні екскурсій (забезпечення транспортном, путівками), в організації зустрічей з цікавими людьми, у створенні групової бібліотеки, клубу любителів книги.

Доручення, які передбачають участь у розвитку та зміцненні матеріальної бази школи, у вирішенні господарських завдань, – участь в обладнанні кабінетів, виготовлення обладнання, приладів; допомогу в ремонтних роботах, у благоустрої навчального закладу.

Зазначені доручення не вичерпують всіх видів суспільної роботи батьків. Можна звернутися до батьків з питанням, чим би вони хотіли зайнятися, запропонувати їм заповнити анкету (краще це зробити на класних зборах) [3, с. 190-195].

Дбаючи про ефективну взаємодію з батьками, педагог повинен враховувати важливість таких чинників:

- запрошення батьків до співробітництва. Часто педагог вважає, що батьки перебувають в опозиції до нього. Намагаючись запобігти можливим запереченням з їх боку, він починає розмову в директивному тоні замість того, щоб зрозуміти їх почуття, виявивши стриманість, відкритість. Доброзичливість відкритість у спілкуванні з батьками – перший крок до співпраці з ними;

– дотримання позицій рівноправності. Об'єднання зусиль педагога та сім'ї учня можливе за взаємного визнання ним рівноправності. Перший крок має зробити викладач, оскільки до цього його зобов'язує професійний обов'язок;

– визнання важливості батьків у співпраці. Викладач повинен завжди наголошувати на важливій ролі батьків у вихованні та розвитку дитини;

– вияв любові, захоплення їх дитиною. Психологічний контакт із батьками виникає одразу, як тільки педагог виявляє розуміння дитини, симпатизує їй, бачить позитивні та негативні риси. Батьки, відчувши доброзичливість викладача, більш охоче спілкуються з ним, налаштовуються на співпрацю;

– пошук нових форм співпраці. Педагог може запропонувати одному з батьків організувати батьківські збори, разом визначивши їх тематику, структуру тощо. Особливо корисний обмін думками з батьками щодо налагодження взаєморозуміння з дітьми [1].

Л.Помиткіна, опираючись на дослідження В.Рибалки, визначає такі рівні взаємодії:

– високий рівень взаємодії – на цьому рівні спілкування учасників взаємодії активне, здійснюється відкрите обговорення проблем, характерна висока комунікація (вербальна, невербальна); визначається спрямованість взаємодії на спільне вирішення проблем та її конструктивність, прагнення досягнути мети; для вчителів та батьків характерним є потяг до самопізнання і самовдосконалення, адекватна самооцінка, усвідомлення спільної психолого-педагогічної мети, першочергових завдань; намагання поєднання психолого-педагогічних знань, вмінь і навичок, досвіду (чужого і набутого) ефективною співпраці. Такий рівень взаємодії можливий при тісній співпраці не тільки педагога з батьками, але й залучення до цієї співпраці психолога закладу освіти;

– середній рівень взаємодії – на цьому рівні спілкування учасників малоактивне, характерне стримане обговорення проблем; визначається спрямованість на одностороннє вирішення проблем, обмежену взаємодію, на допомогу з боку без особистої ініціативи; учасники взаємодії характеризуються невисокою мотивацією, заниженою самооцінкою та невпевненістю у собі; характерне часткове, несистематизоване використання психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, застосування особистого досвіду;

– низький рівень взаємодії – на цьому рівні спілкування характеризується низькою комунікацією, підвищеною інтравертованістю; переважно характер взаємодії конфліктний, визначається завищена самооцінка, що зумовлено низьким рівнем обізнаності з психолого-педагогічними проблемами, вузьким спектром профільних знань. Як правило, учасники такого рівня спілкування повністю ігнорують допомогу практичного шкільного психолога [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, теоретичний аналіз психолого-педагогічних особливостей взаємодії педагогів та батьків дає можливість стверджувати, що ефективність такої взаємодії залежить від належної активності суб'єктів, їх психолого-педагогічної грамотності та єдності завдань і цілей.

Подальшого дослідження потребують визначення та обґрунтування ефективних психолого-педагогічних засобів оптимізації взаємодії педагогів та батьків.

Література

1. Гамезо М.В., Петрова Е.А., Орлова Л.М. Возрастная и педагогическая психология: Учебное пособие для студентов всех специальностей педагогических вузов / М.В. Гамезо, Е.А. Петрова, Л.М. Орлова. – М.: Педагогическое общество России, 2003. – 512 с.
2. Журба К.О. Виховання духовності у підлітків в сучасній українській сім'ї і школі / Автореф. дис. ... канд. пед. наук. – К., 2000. – 18 с.
3. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов / И.А.Зимняя. – Москва: Логос. – 2004. – 384 с.
4. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості / Г.С.Костюк. – К.: Рідна школа, 1989. – С. 308.
5. Помиткін Е.О. Психологія духовного розвитку особистості: монографія / Е.О. Помиткін. – К.: Наш час. – 2006. – 280 с.
6. Помиткіна Л. Взаємодія педагогів і шкільних психологів у навчально-виховному процесі // Соціальна психологія. 2009. – №2 (34) // [Електронний ресурс] / режим доступу: www.politik.org.ua
7. Сухомлинский В. О. Сто порад учителю. – К.: Рад. школа, 1984. – 254 с.